

MURAT BELGE
Sanat ve Edebiyat Yazıları

MURAT BELGE 1943'te doğdu. I.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 12 Mart döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1981'de doçentken istifa etti. *Halkın Dostları*, *Birikim*, *Yeni Dergi*, *Yeni Gündem*, *Milliyet Sanat*, *Papirüs* dergilerinde ve *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Milliyet*, *Radikal*, *Taraf* gazetelerinde yazdı. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu. 1997'de profesör olan Murat Belge Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve *Tarafa* yazıyor. Kitapları: *Tarihten Güncelliğe* (Alan, 1983; İletişim, 1997), *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (Birikim, 1989), *Marxist Estetik* (BFS, 1989; Birikim, 1997), *The Blue Cruise* (Boyut, 1991), *Türkiye Dünyanın Neresinde* (Birikim, 1992), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (Birikim, 1992), *İstanbul Gezi Rehberi* (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), *Boğaziçi'nde Yalılar ve İnsanlar* (İletişim, 1997), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (YKY, 1994; İletişim, 1998), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (İletişim, 2001), *Başka Kentler, Başka Denizler 1* (İletişim, 2002), *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu: Türkiye ve Avrupa Birliği* (Birikim, 2003), *Osmanlı: Kurumlar ve Kültür* (Bilgi Üniversitesi, 2006), *Başka Kentler Başka Denizler 2* (İletişim, 2007), *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni* (İletişim, 2008). Yazarın ayrıca William Faulkner, James Joyce, John Berger'den çevirileri yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1426 • Murat Belge Toplu Eserleri 14

ISBN-13: 978-975-05-0713-7

© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2009, İstanbul

EDITÖR Aylin Aydın - Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Suat Aysu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Victor Brauner, "Le Surréaliste"

© 2009 ADAGP, Paris

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DİZİN Özgür Yıldız

BASKI ve CİLT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloglu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT BELGE

Sanat ve Edebiyat Yazıları



i l e t i ŝ i m

İçindekiler

Önsöz.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
<i>DİL TARTIŞMALARI</i>	9
Türk Dilinde Gelişmeler.....	11
1980'ler Sonrası Türkçe.....	55
Babil'den Sonra Dil.....	69
İKİNCİ BÖLÜM	
<i>TÜRKÇE'DE ROMAN, YAZARLAR VE TARTIŞMALAR</i>	79
Türkiye'de Kanon.....	81
Türk Edebiyatında "Doğu-Batı Sorunsalı".....	94
Edebiyatta Nedensellik.....	111
Metin İncelemesi Üstüne.....	119
Alegori.....	125
Eski Edebiyattan.....	129
Felatun Bey ile Rakım Efendi.....	132
Ahmet Mithat'tan Tevfik Fikret'e.....	142
Nâzım Hikmet.....	150
Nâzım Hikmet ve Sabiha Sertel'den "Hint Masalları".....	154
Sait Faik'in Bir Hikâyesinden.....	173
Sait Faik'in "Sinagrit Baba"sı.....	182
"Yol Türküleri" ile "Han Duvarları".....	189
Orhan Veli: Değişmemek.....	224
Safiye Erol'u Tanır mısınız?.....	228
Müfide Ferit Tek'in <i>Aydemir</i> Romanı.....	232
Bir Kasaba Doktoru.....	248
Vüs'at O. Bener.....	250

Memet Fuat.....	252
Mehmed Uzun.....	257
Kültüren Derin Katmanları.....	260
Küçük Prens Nasıl Okunur?.....	267
“Ya Sev Ya Terk Et” mi?: Orhan Pamuk’un Tuhaf Davası.....	272

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<i>DİVAN EDEBİYATI ÜZERİNE</i>	281
Divan Edebiyatı ve Metin Eleştirisinde Yöntem.....	283
Divan Şiiri Üstüne.....	295
Lisede Divan Edebiyatı.....	298

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

<i>EDEBİYAT SÖYLEŞİLERİ</i>	301
Roman Tartışması.....	303
“Biz Bunlara Bakıp Hayıflanırken Dipte Kimbilir Ne Fırtınalar Kopuyordur”.....	313
İslâm, Edebiyat ve Estetik.....	329
“Tarihî Roman Yazmanın Tuzakları Var...”.....	340
“Ezberle Edebiyat Olmaz”.....	349

BEŞİNCİ BÖLÜM

<i>DÜNYA EDEBİYATININ YAZARLARI VE ROMAN KAHRAMANLARI</i>	355
Don Kişot’luk Nedir?.....	357
Türkiye Aydınları ve Roman Kahramanları.....	363
Oscar Wilde.....	370
<i>Ulysses</i>	375
John Berger.....	379
Kazuo Ishiguro.....	385

ALTINCI BÖLÜM

<i>SANAT, KÜLTÜR, ESTETİK</i>	391
Victor Brauner’in Bir Resmi.....	393
Savaşa Direnen Sanat.....	400
Fotoğraf.....	408
Alaturka.....	411
Kantolar.....	418
Müzik Hayatımız Üzerine.....	423
<i>DİZİN</i>	435

ÖNSÖZ

Edebiyat ve sanat konularında “makale” dediğimiz boyda bosta bir yazı, oldukça temel sayılabilecek bir biçimdir. Bir kitap okur, üstüne bir yazı yazarsınız; bir yazarın bir özelliğine dikkat eder, yalnız onu işleyen bir yazı yazarsınız vb. Böyle olunca, bunların çoğalmasa sonucu şu elinizdeki “yazı derlemesi” tipi kitap sadece “normal” değil, “kaçınılmaz” da olur. Ben her kitabımda, daha önce yayımlanmamış yazılar buldurmaya özenen bir yazarım, ama bu ciltte bunların sayısı bir hayli az.

“Edebiyat üstüne yazılar”ımı toplamak benim değil de Enis Batur’un aklına gelmişti. *Edebiyat Üstüne Yazılar*, 1994’te, onun yönettiği Yapı Kredi Yayınları’ndan çıktı, ama sonraki baskıları İletişim’de yapıldı. Ağırlıkla edebiyat üstüne yazmakla birlikte, güzel sanatların başka dallarıyla da elimden geldiği kadar yakından ilgilenmeye çalışıyor ve zaman zaman yazıyorum. Bu ciltte de böyle yazılar olduğu için adımı biraz genişletip “Sanat ve Edebiyat Üstüne Yazılar” yapmanın daha isabetli olacağını düşündüm. Bunu düşünmek, hemen sorun çıkardı! Çünkü bu kitap, her bakımdan, önceki derlemenin devamı; öyleyse adı da “Edebiyat Üstüne Yazılar II” olmalı. Dedğim adla (ki bunu tercih ediyorum) yayımlayacak olursam, o halde önce çıkanın adı “Sanat ve Edebiyat Üstüne Yazılar I” diye değiştirilmeli. Ama adını değiştirmek okuru şaşırtmak olur mu – bu “yeni”, farklı bir kitapmış izlenimini vererek?

Ayrıca önceki kitaba verilmiş referanslar var, tezlerde, kitaplarda. Dolayısıyla bu cildin adı *Sanat ve Edebiyat Yazıları* oldu.

Neyse ki, o birincinin de mevcudu bitmiş, yeniden basılacakmış. O zaman “bir” ve “iki” gibi yanyana dururlar ve sorun çıkmaz. Gene böyle tek tek yazılar yazmaya devam edeceğime göre bu dizi bana lazım. Üçüncüsü, ne bileyim, belki dördüncüsü de gelebilir.

Birinci derlemenin tarihinin 1994 olduğunu söylemiştim. Şimdi 2009’un sonuna yaklaştığımızı göre aradan on beş yıl geçmiş. Hayata “Ben edebiyatçıyım,” diyerek başlamış bir kişi olarak epey uzun bir ara bu. Yukarıki cümleye döneyim: bu gidişle, bırak dördü, üçüncüsü de bayağı şüpheli!

Ama gene de durum o kadar kötü değil. Geçen yıl *Genesis*’i çıkarmıştım. Şimdi, orada ele alınan kitaplarda ne kadar “edebiyat”, ne kadar “estetik” var, diye sorabilirsiniz. Haksınız, çok bir şey yok. Ne var ki, eleştirinin yalnız “iyi” olanı ele alması gerektiğini düşünmüyorum. “Ben edebiyatçıyım” derken de, hayattan kopuk ya da yalnızca estetik bir edebiyat anlayışım yoktu; tersine, hayatın her köşe bucağında yeri olduğu için seviyorum edebiyatı. Görünce bayıldığımız o güzel çiçeklerin *hangi toprakta* yetiştiğini görmek de önemli bence – güzelliklerinin değerini daha iyi bilmek için.

Bu nedenle, benim geliştirmeye çalıştığım eleştiri tarzının birçok toplumsal bilim alanıyla, özellikle tarih ve sosyolojiyle yakın ilgisi var. Yeni sayılır disiplinlerden “kültürel incelemeler”le de öyle. *Genesis* belki edebiyattan çok ideoloji taraması ve analizi örneği idi. Onun gibi başka çalışmalar da var elimde, tamamlanmayı bekleyen: edebiyatta Ermeni sorununun ele alınışı gibi, devam ettireceğim “milli edebiyat” teması gibi. Ama bunun tersi de olacak. Örneğin, Oğuz Atay ve *Tutunamayanlar* için neredeyse kırk yıl önce kendime verdiğim sözü de tutacağım.

Yakamı ve aklıma yakalayan çeşitli edebiyat-dışı konular var; bunlarla ilgili kendime biçtiğim çalışmalar var ve bunların olmasından memnunum. Ama şimdilerde edebiyatın benim için “kürkçü dükkânı” olduğunu ve bu gibi çalışmalarda dahi oradan fazla uzaklaşmadığımı, dolayısıyla oraya istediğim anda kolayca dönebileceğimi görüyor ve biliyorum.

birinci bölüm

dil tartışmaları

TÜRK DİLİNDE GELİŞMELER

Türkiye tarihi boyunca “dil” konusu özel bir önem taşımıştır. Bir “sorun” olarak algılanmadığı zamanlarda bile bir sorun olma potansiyeline sahipti. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra aydınların önemle üzerinde durduğu başlıca konulardan biri haline geldi. Cumhuriyet döneminde de hâlâ tartışılan temel sorunlardan biri olma özelliğini korudu.

Dilin böyle bir sorun haline gelmesinin başlıca nedeni, Anadolu içlerine yerleşen atalarımızın çevrelerindeki dillere ve etkilere kendilerini bir hayli açmış olmalarıdır. O dönemin ve koşulların mantığı içinde Türklerin bu davranışlarında yadrganacak bir taraf yoktu. Hele imparatorluk kuran askerî güç olarak, bu konuda bir eksiklik duymaları da gerekmiyordu. Ancak modern anlamda “milliyetçi” bir bakış açısının doğmasından sonra, “ulusal dilin arılığı” gibi bir kavram önem kazandı. Bu yeni bakış pek çok nedenden ötürü eski Türklerinkinden bir hayli farklı bir yaklaşım gerektiriyordu.

Dillerin gelişmesi

Türklerin Ortadoğu’da İslâm uygarlığıyla karşılaşmaları sonucu Türk dilinin de Arap ve Fars etkisine girmesi kaçınılmazdı.

Ama sorun yalnızca İslâm uygarlığı da değildi: Göçebe bir topluluk, yüzyıllar boyunca “sofistike” bir uygarlık yaratmış, yerleşik toplumlarla yüz yüze geliyor, sonra da iç içe geçiyordu. Türkler, kendi yaratmadıkları bir hayat tarzına girerken, bu hayat tarzının kendi yaratmadıkları kelimelerini de almak zorundaydılar. Daha sonra birkaç örnekle göstermeye çalışacağım gibi, gündelik hayata ilişkin en basit kavramların bile yabancı dillerden (yalnız Arapça ve Farsça değil, başta Yunanca ve Latince olmak üzere bu yörede konuşulan bütün diller) alınmış olması, bu büyük çaplı uygarlık değişiminin başlı başına bir kanıtıdır.

Türklerin bu kadar çok kelimeyi başkalarından ödünç almalarının nedeni “dilsel bir yetersizlik” değildir. Dilbilim, bize bir dilin kendi başına “zengin” veya “yoksul” olmayacağını söyler. Dil bir iletişim aracıdır ve her dil, kendisini konuşan topluluğun iletmek ihtiyacında olduğu anlamları iletmeye yeter. İletilecek yeni anlamlar belirirse, dil de, kendi bünyesi içinde, bu anlamları taşıyacak yeni biçimler bulabilir. Bütün diller gelişmeye açıktır. Dili konuşan topluluğun ihtiyaçlarına göre dil alabildiğine zenginleşebilir, inceleyebilir. Dilbilimcilerin bu yapısal özelliği kanıtlamak için sık sık verdikleri bir örnekle, Eskimolarda karın ve buzun çeşitli durumlarını anlatan kelimelerin sayısı başka hiçbir dildekiyle karşılaştırılamayacak kadar çoktur. Öte yandan, elbette Eskimoların “otomobil” anlamına gelecek bir kelimeleri yoktu. Ama bunun olmaması da Eskimo dilinin “yoksul” olduğunu değil, sadece otomobil gibi bir nesnenin o dili konuşan insanların hayatına girmemiş olduğunu gösterir. Başka bir söyleyişle, bu nesneyle Eskimolar karşılaşır ve ona kendi dillerinde bir karşılık bulmak isterlerse, dillerinin yapısı buna imkân verecektir.

Şu halde, “yoksul” dil veya “ilkel” dil diye bir şey olamaz. Her dil, hiç değilse potansiyel olarak, en karmaşık ilişkileri anlatmaya yeter. Tabii bu arada, “ilkel” diye bilinen bir dilde bir anda anlatılan nüansları, “gelişmiş” diye bilinen dillerde ancak uzun cümlelerle anlatabildiğimizi de ekleyebiliriz.

Diller bu anlamda “eşit”tir, ama kültürler eşit değildir. Karşı karşıya gelen diller, soyut yapılarıyla, ne kadar “eşit” olurlar-

sa olsunlar, o dilleri konuşan topluluklar aynı şekilde eşit olmadıkları için, aralarındaki alışveriş de her zaman eşit olmaz. Hele ulusçuluk bilincinin gelişmediği bir dönemde olup bitmiş bir karşılaşmada, X dilini konuşan insanların gördükleri yeni nesnelere kendi dillerinde yeni karşılık türetmektense, Y dilini konuşan insanların bu nesnelere önceden vermiş olduğu adları kullanmaları doğaldır. Örneğin, deniz kıyısına inen Türkler burada gördükleri ve ilk olarak tanımaya başladıkları balıklar arasında, bildikleri şeylere çok benzeyenlere kendi dillerinden ad takabilmişlerdir: “Kılıç”, “kalkan” gibi. Ama yüzlerce başka çeşit söz konusu olduğunda, “kefal”, “ahtapot”, “melanur”, “sinagrit” gibi Rumca adları benimsemişlerdir.

Öte yandan, Amerika’ya giden beyazlar kültürel bakımdan da, her bakımdan da, kendilerini üstün görüyorlardı. Ama oraya özgün canlı, nesne veya yer adlarını yerli dillerinden almakta bir sakınca görmediler. Demek kural, sonradan görenin eski adı öğrenmesi.

Gündelik hayatta bu gibi alışverişler olması çok doğaldır. Ama seçkinlerin Türkçe’den çok Arapça’ya ve Farsça’ya yaslanan yepyeni bir dil oluşturmaya giriştikleri, bunun sonucunda ortaya yapay bir dil çıktığı da doğrudur. Dünyada karma dili olan tek toplum biz değiliz. Bugün konuşulan İngilizce’nin yüzde ellisinden fazlası, yerli Anglo-Sakson kaynağından gelmeyen kelimelerden (Norman istilası yoluyla gelen Fransızca, Hıristiyanlık yoluyla gelen Latince, İskandinav işgali yoluyla gelen İskandinavca) oluşur.

Ancak Osmanlıca içinde yabancı öğelerin oranı çok daha fazlaydı. Türkçe, Arapça ve Farsça’dan oluşan karma Osmanlı dilinin ortaya çıkması ve gelişmesi, çağdaş dünyada alıştığımız birçok belirleyici kavramın henüz bilinmediği bir çağda gerçekleşmişti. Bu dili oluşturan yönetici sınıf için, Osmanlıca’nın karma olması ya da olmaması fazlaca önemli değildi. Gerçi bu dönemlerde de daha sade bir Türkçe’yi savunanlar çıktı: Osmanlı olmayan Karamanlı Mehmet Bey ya da Âşıkpaşazade gibi. Ancak, bu türden çıkışları, kendi dünyamızın mantık çerçevesine oturarak bunları erken ulusçu tepkiler gibi görmek yanlış olur.